

אחמד אבו לבן וחבריו חותמים על הסכם

הסכם הכניעה של העיר יפו במלחמת העצמאות
כלל שיחת טלפון בחצות הלילה, מפגש חשאי בדירה
פרטית בתל אביב ורגישות רבה מצד דוד בן גוריון

יעקב יטון

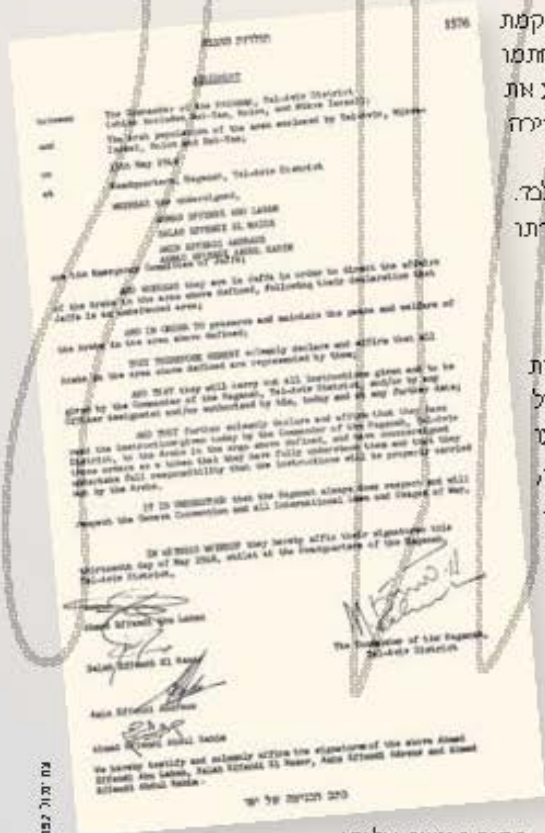
הנפת הגל ישראל ביפו לאחר הכניעה (לע"מ)

ביום **שישי, 14 במאי 1948**, המזדזז דוד בן גוריון בטקס חגיגי במחאוון תל אביב על הקמת מדינת ישראל. יום קודם לכן נכנעה יפו מיניה רשמית, עת ארבעה מנכבדיה תציג ההגנה חתמו על הסכם המיניה של העיר. בהסכם, הממיל שבע פסקאות בלבד, התחייבו ערביי יפו לבצע את הוראות מפקד מחוז תל אביב של ההגנה (או כל קצין שימנה מטעמה), וההגנה מצדה הצהירה כי תסבד את הסכמי זעמה ואת כל החוקים המיך לאומיים. כתב המיניה של יפו, כתוב אנגלית וערבית, סמכות כתיבה, משותרע על עמוד אחד בלבד. ניסוחו ממוקד ותכלית, והוא מביע כניעה מוחלטת וללא תנאי של ערביי יפו. אולם סותרתו אינה "כתב מיניה" אלא "הסכם" (AGREEMENT). מה משמעות הדברים?

"תכנית חמץ" וכיבוש מנשייה

בהתקרב מועד עזיבת הבריטים את הארץ היה המאבק בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית משיאו. בעקבות התגברות מעשי האיסה בערים המערומות וקושי של ההגנה לשמור על קשר עם יישובים מבודדים, תכן בעקבות מותם של רבים מדרבים, הגיעו מוסדות היישוב למסקנה שהגיעה העת לעבור ממענה למתקפה. כך נולד מבצע "חשוך", שממהלכו נתפסו מאוחים וכפרים ערביים בדרך לירושלים על מנת לאפשר לשיירות האספקה לטע אליה, ובמקמיל גובשה "תכנית ד", שבמסגרתה הוטל על כוחות ההגנה להשתלט על כל השטחים המיעדים להיכלל בתחומי המדינה היהודית, על פי גבולות החלוקה שקבע האו"ם.

כך 16 ל-18 באפריל פרצו כוחות הטיפת גולני ואנשי פלמ"ח לטבריה, הערביי העיר פינו אותה בסיוע הצבא הבריטי. במקמיל, ביום שבו הודיעו הבריטים על עזיבתם את

הסכם הכניעה של יפו

יעקב יטון הוא מרצה ומרדך ומק בנושאי ארץ ישראל ותולדות החתישבות. מחבר ספר הסיורים ביפו "סביב כיכר חשון", שראה אור בחוצאת יד בן צבי.

לוחמים ולוחמות ביפו לאחר נביעתה (לעמ')

לוחמי הגנה בצר חילים בריטיים בסמוך ליפו לפני נביעתה (לעמ')

לכבוש הכפרים הערביים סביב יפו, מבצע שבמהלכו התברר כי כפרים אלו נטשו מרבם, ולכן לוחמי ההגנה נכנסו אליהם כמעט ללא קרב (פרט להתקפה על תל א-ריוש, שכשלה וגבתה הרוגים רבים). בשלב זה נמצאה יפו מכותרת, ומרבית תושביה – ובהם נכבדי העיר ועשיריה – נמלטו ממנה זה מכבר. לוחמי שגור קריאות מצוקה אל קאוקג'י, מפקד צבא ההצלה, זה שיגר אליה כמה מאות לוחמים. אולם במקום לסיוע לתושבי יפו השתררה אווירת הפקרות בקרב החיילים: הם השתוללו בעיר, בזהו ועשו בה כבשלהם. מנהגי יפו שעדיין נותרו בעיר היו מסוכסכים ביותר, ולא היה במום להנהיג את שארית תושבי העיר. אולם למרבה המזל גם במצואות קשה זו נמצא ביפו מי שיטול לידו את הימיה.

שיחת טלפון באישון לילה

אחמד אבו לבן נמנה עם נכבדי יפו. הוא היה בוגר האוניברסיטה האמריקנית בביירות, איש עסקים מצליח ונשקן ציבורי, שהשתייך בעבר לחברי מועצת העיר יפו. בתקופה שקדמה ליציאת הבריטים את הארץ היה חבר "הוועדה הלאומית" ביפו, ומהפעילים בהכנות לשעת חירום שמערכו בעיר. משהבין אבו לבן שגורלה של יפו נחרץ, ולאחר שראש העיר עזב אף הוא, זם הקמת ועדה לשעת חירום שתיוצג את תושבי העיר.

בשלב מסוים הציע המושל הבריטי של מחוז לוד שערבי יפו ותושבי תל אביב ינסו לקיים בסיוען הידיברות כלשהי, אך מפקד ההגנה תל אביב דחה את ההצעה והסביר שהוא מוכן לקיים עם ערביי יפו רק משא ומתן ישיר. במצוקתם שיגרו ערביי יפו מברק אל העצרת הכללית של האו"ם בליק-סקס, וביקשו שיפן תוכרז כ"עיר בין לאומית מפורזת", דוגמת ההחלטה ביחס לירושלים ומבאותיה. אולם גם קריאה נואשת זו אל האו"ם לא הניבה כל תוצאה. לפיכך התקשר אבו לבן בטלפון עם מכרים יהודים

העיר התחתית בחיפה, פרצו אליה משלושה כיוונים כוחות מחטיבת כרמלי, ועבדי הערבים בעיר ביקשו מהבריטים לתווך בינם לבין ההגנה על כניעתם. במבצע "יפתח" נבשה משטרת ראש פינה, ולאחר קרב קשה גם צפת, ובמבצע "ברק" כבשה חטיבת גבעתי רבים מכפרי השפלה.

טבריה, חיפה וצפת נעמדו על פי החלטת האו"ם להיכלל בתחומי המדינה היהודית. יפו, לעומת זאת, נעדה להיכלל במדינה הערבית, ועל כן כיבושה לא נכלל בתכנית ד'. אולם העיר הייתה מוקפת כפרים ערביים שחלשו על דרכי הגישה לתל אביב, וממזרח לה שכנו הכפרים סלמה, חיריה וסקייה והמחנה הצבאי הבריטי תל ליטווינסקי (כיום תל השומר), שחלק ממנו הוחזק בידי חיילים עיראקים. גם הכפר יהודיה הפריד בין תל אביב לנמל התעופה בלד, שעדיין הוחזק בידי הבריטים, ומדרום-מזרח ליפו שכנו הכפרים תל א-ריוש, יאזור ובית דג'ן. משום כך הוטנה תכנית לכיבוש כפרים אלו – מבצע "חמץ".

כשהיו ההכנות למבצע "חמץ" בעיצומן, פתחו כוחות האצ"ל – ללא תיאום עם ההגנה – בהתקפה על שכונת מגשייה הערבית שמצפון ליפו (כיום גן צ'רלס קלור). הקרב על מגשייה, שהחל ב-25 באפריל, היה קרב קשה מביז לבית. רק לאחר כשלושה ימים הצליחו לוחמי האצ"ל להשלים את משימתם, להגיע לשפת הים ולנתק את מגשייה מיתר חלקי יפו. במהלך הקרב על מגשייה הפגזו כוחות האצ"ל את מרכז יפו במרגמות ועוררו בקרב תושביה פחד ודמורליזציה בריטים, שהתערבו בקרב, הזרימו למקום תגבורת של טנקים, ארטילריה וחיל רגלים, ואף הפציצו מהאוויר עמדות של ההגנה בתל אביב. רק לאחר מגעים אינטנסיביים של ההגנה עם הבריטים הוסכם שהאש תופסק, שלוחמי ההגנה יתפסו את מקומם של לוחמי האצ"ל במגשייה ושהכוחות הבריטיים יתפרסו מדרום לה.

ב-27 באפריל 1948 פתחו כוחות ההגנה במבצע "חמץ"

ב-3.15 אחה"צ נחתמה בניעת יפו

לא "כניעה ללא תנאי" כי אם "הסכם"

הפגישה הייתה ממושכת וקשה. המשלחת הערבית התמקחה ככל יכולתה כדי לרכך את נוסח כתב הכניעה ולהשיג מנציגי ההגנה הקלות נוספות. סמוך לשעה שלוש אחר הצהריים ביקשו הנציגים הערבים שהות נוספת להתייעצות, בשעה שמיכאל בן גל נחפו אל דוד בן-גוריון במשרדו בתל אביב, כדי לקבל את אישורו לנוסח הכניעה.

"כל המדינה היתה מונחת על כתפי", סיפר לימים אל"מ בן גל, "בן גוריון קרא את הנוסח ואישרו, אך הכותרת 'כניעה ללא תנאי' לא מצאה חן בעיניו. 'רק התחלנו במלחמה', הוא אמר, 'איננו יודעים כיצד תסתיים וכבר עלינו להדגיש כותרת שכזו. וה'זקן' אכן צדק. מאותו רגע חינו עלה בעיניו" (ע' פרסבורגר, "כך קיבלתי את כניעת יפו", מעריב ת"א, 22.12.1988). ואכן, בהתאם לדעתו של בן-גוריון, שונתה כותרת המסמך מ"כניעה ללא תנאי" ל"הסכם". 45 דקות לאחר שהנציגים הערבים ביקשו שהות להתייעצות, נתחדשה הפגישה והערבים הודיעו שהם מקבלים את תנאי הכניעה. למחרת היום, בשעה שבה הכריז דוד בן-גוריון במוזאון תל אביב על הקמת מדינת ישראל, נערך מצעד ניצחון משותף לכוחות ההגנה והאצ"ל אל תוך יפו.

העיר יפו הייתה מובסת והרוסה. מרבית תושביה נטשו אותה, התשתיות העירוניות קרסו והביוב זרם ברחובות. לוחמי כוחות העזר הערביים ביצעו בה אף הם מעשי שוד וביזה, ועקבות מעשיהם ניכרו בכל פינה. לאחר החתימה על הסכם הכניעה הוטל על יפו עוצר ועם היכנס מצעד הניצחון לעיר היו רחובותיה ריקים. בבית העירייה של יפו המתינו למפקדי השירה נכבדי יפו שנותרו בעיר, ויצחק צ'זיק, שנתמנה מטעם ההגנה למושל הצבאי של יפו, פנה אליהם בערבית ואמר: "פינוי לשלום. אני מקווה שתוך ימים ספורים נוכל להפעיל את כל השירותים החיוניים ביפו". כך נפתח פרק חדש בקורותיה של יפו.

בתל אביב וביקש להיפגש עם הגורמים המוסמכים בהגנה לדון אתם בכניעתה של יפו.

הפגישה בין נציגי ההגנה לבין משלחת הכניעה היפואית נקבעה ל-12 במאי 1948 ונערכה במשרדי "חברת דרום אפריקה", ששכנו בבניין "בנק קופת עם" ברחוב אחד העם בתל אביב. את ההגנה ייצגו בפגישה זו מיכאל (ג'יימס) בן גל, מפקד ההגנה בתל אביב, ישראל שחורי, מפקד חזית הדרום, וכן מפקדי הגנה נוספים ובאי כוח אגף הביטחון של הסוכנות היהודית. מיפו באו לפגישה אבו לבן, אמין אפנדי אנדרואס וסלח אפנדי נאזר.

בפתח הפגישה ביקש בן גל מאבו לבן ומאנשיו להבהיר מי שלח אותם ואת מי הם מייצגים, ומשנתקבלה התשובה והובהר כי השלושה מוסמכים לנהל את ענייניו של יפו, ניתנה להם האפשרות להציג את עמדתם. חברי המשלחת הערבית, מצדם, ביקשו לדעת מהם תנאי הכניעה המתוכננים.

הפגישה הייתה ארוכה, והוויכוחים שהתקיימו במהלכה נסבו כמעט על כל תג ותו בנוסח הכניעה שהציעה ההגנה. היא הופסקה בשעה שתיים ושלושים בצהריים, לאחר שסוכם שאם נציגי יפו יסכימו לתנאי הכניעה תזומן פגישה נוספת. בחצות הלילה התקשר אבו לבן לאנשי ההגנה וביקש לזמן פגישה נוספת לשם סיכום הדברים. הפגישה נקבעה לשעה עשר ושלושים בבוקר.

אף שאנשי ההגנה לא התכוונו לתת פומבי למגעים שבינם לבין הנציגות היפואית, נפוץ דבר בואם של אבו לבן ואנשיו בקרב תושבי תל אביב, וכבר בעת הפגישה הראשונה התאסף קהל סקרנים בפתח הבניין.

בן גל הבין שאת הפגישה השנייה מן הראוי לקיים בדיסקרטיות מרבית, וזו אכן התקיימה בביתו של סעדיה קירשנבאום, אחד מקציניו של בן גל, בשדרות חן מס' 1, הרחק מעניינים סקרניות. על שלושת חברי המשלחת היפואית שהשתתפו במפגש הקודם נוסף הפעם נציג נוסף, אחמד אפנדי עבדול רחים.

מימין: נציגי יפו יוצאים מן הפגישה על חתימת ההסכם

משמאל: נציגי הצד הישראלי (משמאל: מיכאל בן גל)

